

STEĆCI NA IVINJU KRAJ ŠIBENIKA

Vladimir Sokol

Stećci ovog područja do danas uglavnom nisu bili poznati znanstvenoj javnosti. Njih samo marginalno spominje Stošić¹⁾ u svojoj knjizi napisanoj pred drugi svjetski rat; tek je A. Škobalj²⁾ u opsežnom radu u kojem obrađuje i problematiku stećaka, opširnije pisao i o stećcima šibenskog kraja. On se njima prvi detaljnije bavi te donosi mnogo novih podataka, kao i opise većeg broja do sada potpuno nepoznatih nekropola.

Iz rada spomenute dvojice vidljivo je da je ovaj kraj bogat nadgrobnim spomenicima ove vrste, uz svu njihovu problematiku oko postanka, ukrasa i pripadnosti. To pokazuje da je još potrebno mnogo napora i izdavačke djelatnosti kako bi se do kraja znanstveno obradili i svi evidentirali. Š. Bešlagić ih npr. u knjizi,³⁾ uopće ne nalazi zapadno od crte općina Trogir i Knin. Stećke dalje nalazi tek u kopnenom dijelu Hrvatske.

Ovaj je rad stoga napisan u svrhu dopune postojeće praznine, te s ciljem što boljeg upoznavanja srednjovjekovnih spomenika na čitavom hrvatskom području.

Opći podaci o kraju. Predjel Sv. Martin na Ivinju danas je nenaseljen. U topografskom pogledu to je mala, plodna ravnica između dva niza brežuljaka koji je zatvaraju s južne i sjeverne strane. Do dolaska Turaka tu su postojala dva naselja:⁴⁾ Ivinj i Oštrica. Njihova zajednička župna crkva bio je Sv. Martin koji se u izvorima prvi put spominje godine 1298.⁵⁾ kao zadužbina moćnog starohrvatskoga roda Šubića, kojih je središte bilo vrlo blizu; do Bribira i Ostrovice ima oko 15 km zračne udaljenosti. Šubići su tu posjedovali i solanu.

Danas više nema ni traga tim naseljima, sve je pretvoreno u polja i vinograde, a stanovništvo je prešlo u obližnje Tijesno

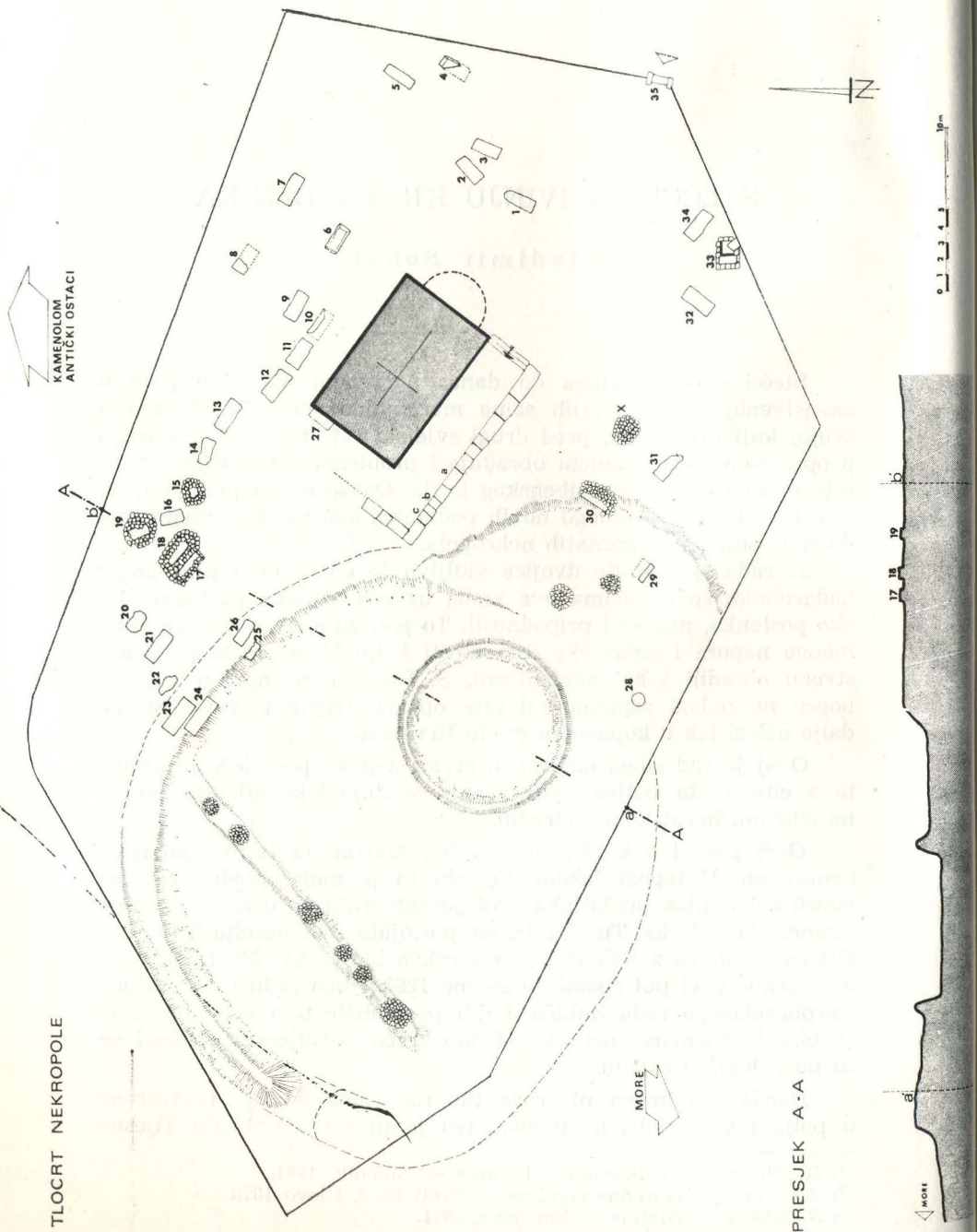
¹⁾ K. Stošić: »Sela Šibenskog kotara« — Šibenik, 1941.

²⁾ A. Škobalj: »Obredne gomile« — Sveti Križ, Čiovo 1970.

³⁾ Š. Bešlagić: »Stećci« — Sarajevo, 1971.

⁴⁾ K. Stošić: nav. dj.

⁵⁾ K. Stošić: nav. dj.

10. Tlocrt nekropole stećaka na Ivinju

na Murteru. To je bio razlog što nakon izгона Turaka nije došlo do obnove sela na starim mjestima, pa tako i do novih ukopa na Sutmartinskom groblju. Tišnjani imaju svoje novo groblje uz novu župnu crkvu i ne koriste se više djedovskim grobljem, koje nam je tom »sretnom« okolnošću od 1548. godine, kad je Sv. Martin spaljen, (ponovo obnovljen prije 1691.)⁶⁾ do danas ostalo nedirnuto. Ovi će nam podaci poslužiti pri datiranju stećaka s nekropole uz crkvu, jer njima imamo određenu gornju vremensku granicu kad groblje prestaje živjeti.

Opis i podaci o Sutmartinskoj nekropoli i njezinim stećcima. Nekropola stećaka smjestila se uz staru romaničku župnu crkvu Sv. Martina, prvi put spominjanu 1298. godine. Do nje se dolazi magistralom iz pravca Zadra ili Šibenika, zatim asfaltnom cestom prema otoku Murteru oko 1 km. Na tom mjestu, na desnoj strani ceste, već se zamjećuje crkva smještena uz plitku uvalu Makirina kraj vrela žive vode, od koje je udaljena na sjever 150 m. Uvala je nekada morala biti manja, jer čitavu nisku ravnicu Ivinja danas dijeli gotovo na dva dijela. U prilog nekadašnjoj jedinstvenosti ove ravnice govori podatak što se predjel i nekoliko kuća »preko mora« također nazivaju istim imenom.

Dakle, na tako plodnom i pogodnom mjestu mogao se razviti život, kojega je materijalno blagostanje stvorilo ove nadgrobne spomenike.

Nekropola i crkva, kao i čitav prostor, ograđeni su suhozi-dnom ogradom, vrlo starom i poluurušenom, u kojoj se nalazi veći broj stećaka ploča, te slomljenih ploča. Ulaz u grobište napravljen je od tri takve ploče, dvije služe kao dovratnici (lijeva je ukrašena plastičnim polumjesecom) a treća kao široki prag. Nekropola broji ukupno 60 spomenika, od njih je samo manji dio još uvijek »in situ«, svega 35. Ostatak je iskorištavan i to: 11 uz malu ogradu kod crkve, 1 kao oltarna menza, dok ih je 13 ugrađeno u suhozid same nekropole.

Većina spomenika koji su još uvijek »in situ« usmjereni su u pravcu jugoistok-sjeverozapad i to na manje redove sjever-jug, kako je to uobičajeno na starohrvatskim nekropolama i inače nekropolama iz seobe naroda. Manji broj je usmjeren i pravcem sjever-jug, ali samo oni u prednjem dijelu grobišta. Čitava nekropola je također izdužena u pravcu istok-zapad.

Stećci koji se ovdje nalaze dobro su klesani i obrađeni te su još uvijek u dobrom stanju.

Posebna zanimljivost nekropole jesu, uz stećke, brojni mali grobovi gomile, i gomile prekrivene amorfnim, grubim preklonnicama — »stećcima«. Oni ovdje kontinuirano izrastaju iz ovakvih grubih ploča u sve savršenije oblike,⁷⁾ što je već Š. Bešlagić u ra-

⁶⁾ K. Stošić: nav. dj.

⁷⁾ A. Škopalj: nav. dj. sl. 182

nijim radovima⁸⁾ primijetio da bi ovakvi grobovi prekriveni grubim pločama morali biti najstariji.

Danas možemo držati već dokazanim da su se i stari Hrvati ukapali u gomile,⁹⁾ i da sve gomile nisu pretpovijesne. Ovdje za to možemo pružiti još jedan dokaz. Naime, izvjestan broj grobova, kako se to već obično događa na ovakvim mjestima, devastirali su i razrovali tragači za »grčkim zlatom«. Sad se iskoristila prilika i pristupilo se zahvatu jednog takvoga poluotvorenog groba, go-

11. Stećak na Ivinju

mile (sl. 1, br. X). Rezultat je bio iznenađujući: čisteći prostor od urušenog kamenja, na dubini od metar i pol, naišlo se na čisti srednjovjekovni tip groba,¹⁰⁾ orijentirana istok-zapad, s kamenim

⁸⁾ Š. Bešlagić: »Stećci Hodova« — HI-JAZU, Dubrovnik, 1970, str. 162; »Kalinovnik« — Sarajevo, 1962. str. 97; »Stećci centralne Bosne« — Sarajevo, 1967. str. 112

⁹⁾ A. Škopalj: nav. dj. — atomske analize triju grobova, str. 167

¹⁰⁾ Vidi: »Starohrvatska prosvjeta« III. ser., br. 1—10; objavljena iskopavanja srednjovjekovnih nekropola južne Hrvatske, itd.

obložnicama umjesto drvenog lijesa. Dvije od tih obložnica bile su sekundarno uporabljene rimske tegule (dokaz). Priloge je, ako ih je uopće bilo, počistio »provalnik«. Prema tome, ovdje imamo sasvim jasan srednjovjekovni ukop u gomilu. Potrebno bi još bilo utvrditi u kakvim su međusobnim vremenskim odnosima ove gomilice, gomilice s amorfnom pločom »stećkom«, stećcima u gomili (imamo nekoliko slučajeva da se stećci ploče nalaze u gomili, prekriveni kamenjem), na gomili i iznad obzidanih grobnica. Sve spomenute oblike nalazimo ovdje prisutne.

Posebnost ove nekropole pojačava podatak da se u dnu ograđenog grobnog prostora (vidi crtež, sl. 1) nalazi jedna »kružna gradina«, opsega 110 m (Ø 35 m). Ali taj bi oblik mogao biti i polukružan, odnosno polumjesečast, jer je danas njezin južni dio sasvim nejasno ocrtan i urastao u travu pa je teško bez iskopavanja utvrditi točno činjenično stanje (na crtežu je to označeno crtkano, punom crtom uneseni su samo oni sigurno utvrđeni dijelovi). Na zapadnoj strani nju još siječe pravilna pregrada-nasip, sastavljena od niza prostih gomilica grobova, bez ikakve vidljive vanjske arhitekture. Ovdje je netko u novije vrijeme pokušavao otvarati, ali nije išao do kraja. Iz crteža je još vidljivo da je izvjestan broj spomenika nalegao na sjeverni dio »gradine«. Zanimljivo je, da se ni jedan stećak ne nalazi na dnu prostora što ga »gradina« opisuje, kao i to da se ne može zamijeniti niti jedan trag bilo kakva groba. Svi su smješteni naokolo.

Za ovu »gradinu« još bismo mogli pripomenuti da je po svemu sudeći jedini objekt takve vrste u primorskim krajevima koji je, kraj svih prisutnih i pogodnih obližnjih brežuljaka, smješten u potpunoj ravnici, najmanje 500—1000 m udaljen od prve uzvisine veće od 1 m. Da li je to možda prvobitno bilo starohrvatsko pogansko svetište? — na što upućuje i nastavak kultne tradicije u kristijaniziranom obliku¹¹⁾ (sjetimo se bule pape Grgura VII, koja govori o uputama kako se kršćanstvo donekle treba prilagoditi postojećim poganskim kultovima i inkorporirati ih), to valja tek utvrditi. Ako odbacimo mogućnost da je bio fortifikacioni objekt (strateški nepovoljno mjesto, premala površina) ili tor za stoku (nepotrebna debljina zida, prevelika pravilnost — osim toga ovo je posvećen prostor!) tada nam kao najvjerojatnije preostaje baš ono prvo: kulturni prostor. No, tu samo arheologija može reći svoju posljednju riječ i dati prednost jednoj od varijanata. Unutar »gradine« nalazi se jedan kružni oblik koji (sadrži crnu spaljenu zemlju) najvjerojatnije predstavlja noviju jamu za paljenje kreča, *ali postoji mogućnost da je imao i neku obrednu namjenu.*

¹¹⁾ Vidi primjer Poljičkih crkvice; A. Š. nav. dj., str. 438. i 439, itd.

Opis spomenika. Od 60 stećaka, koliko ih ima na nekropoli, 9 je ukrašeno. Njihovi će ukrasi biti opisani uz pojedine spomenike:

- Br. 1 — Deblja ploča veličine $185 \times 90 \times 23$, ukrašena stiliziranim grčkim križem i dalje novijim polučitkim natpisom. Malo je nagrižena oborinama i ispucala (Tab. I, sl. 4).
- Br. 2 — Deblja ploča veličine $160 \times 80 \times 22$, dobro klesana i dobro očuvana. Neukrašena.
- Br. 3 — Utonula ploča, vidljive veličine $170 \times 70 \times ?$ dobro klesana i očuvana. Neukrašena.
- Br. 4 — Gotovo potpuno utonula ploča. Bez iskopavanja nikakve mjere nisu mogle biti utvrđene.
- Br. 5 — Debela ploča veličine $160 \times 66 \times 26$. Nešto uža nego što je na ovoj nekropoli uobičajeno, inače dobro klesana i očuvana, neukrašena.
- Br. 6 — Malo neobično klesana ploča, prema vrhu se suzuje, veličine $160 \times 85 \times 25$, nešto slabije izrađena i očuvana. Djeluje kao da je preokrenuta.
- Br. 7 — Bogato ukrašen niski sanduk veličine $185 \times 92 \times 32$. Ukras mu se sastoji od plastičnog polumjeseca okružena trima rozetama, u donjem dijelu još i dvjema vrlo pravilno i simetrično postavljenim kamenicama. Spomenik je dobro obrađen i očuvan (Tab. I, sl. 2).
- Br. 8 — Utonula ploča (?) neodređene veličine, na gornjoj površini dobro obrađena.
- Br. 9 — Ukrašen sanduk veličine $195 \times 103 \times 35$. Ukras se sastoji od vrlo plastično isklesane jabuke. Također obrađen i očuvan (Tab. I, sl. 7).
- Br. 10 — Utonula ploča (?) dobro obrađena.
- Br. 11 — Isto utonula ploča dobro obrađena, veličine $160 \times 90 \times ?$. Na površini bez ukrasa.
- Br. 12 — Niski sanduk vrlo velikih dimenzija, $200 \times 108 \times 30$. Dobro je klesan i očuvan, bez ukrasa.
- Br. 13 — Sanduk ukrašen vrlo lijepim i kitnjastim plastičnim križem, veličine $195 \times 103 \times 35$. Dobro je obrađen i očuvan. Danas djeluje kao da je malo pomaknut iz svog prvobitnog ležišta. Pod njim se primjećuje zarušena grobnica (Tab. I, sl. 5).
- Br. 14 — Ukrašena deblja ploča veličine $175 \times 80 \times 25$. Ukras se sastoji od vrlo plastično klesane jabuke u koju je stilizirano urezan križ. Ploča je dobro obrađena ali već prilično nagrižena oborinama (Tab. I, sl. 9).
- Br. 15 — Amorfna ploča, položena na gomilu, pomicana.
- Br. 16 — Tanka ploča veličine $135 \times 60 \times 20$. Jedna je od najmanjih na nekropoli, slabo obrađena.

- Br. 17 — Tanka ploča pod gomilom, 20 cm debela. S jedne strane se vidi šupljina provaljenog groba, gdje joj je i izmjerena debljina.
- Br. 18 — Isto kao i br. 17.
- Br. 19 i 20 — Amorfnе ploče, na gomilicama.
- Br. 21 — Ploča stećak, veličine 165×75×25. Dobro klesana ali danas nešto napukla i oštećena.
- Br. 22 — Amorfnа ploča.
- Br. 23 — Srednje visok sanduk veličine 188×82×42. Jedan je od nekoliko najljepše klesanih i sačuvanih spomenika na čitavoj nekropoli. Neukrašen. Ispod njega se s jedne strane vidi pravilno građena grobnica dubine oko 70 cm.
- Br. 24 — Deblja ploča veličine 180×95×25. Također kao i br. 23 jedan od najbolje obrađenih i očuvanih spomenika. I ispod nje zamjećuje se pravilno zidana grobnica. Smještena je uz sam rub »gradine«, bez ukrasa.
- Br. 25 — Amorfnа ploča u nasipu »gradine«.
- Br. 26 — Debela ploča veličine 101×70×27 u nasipu »gradine«. Najmanja od mjerenih spomenika, na jednom je i drugom kraju dosta oštećena.
- Br. 27 — Srednje visok sanduk veličine 192×100×42. Danas služi kao vanjski oltar prislonjen uz zapadna crkvena vrata. Dobro je obrađen i očuvan, na vidljivim stranama ne primjećuju se nikakvi ukrasi.
- Br. 28 — Stećak-stup, vrlo zanimljiv, jedini takve vrste na čitavoj nekropoli. Znatno je utonuo, iz zemlje viri oko 50 cm. Širok je 40 cm i malo oštećen pri vrhu.
- Br. 29 i 30 — Ploča (?) br. 29 utonula; br. 30 pod gomilicom.
- Br. 31 — Tanka ploča veličine 180×80×18. Na jednom je kraju dosta oštećena i raspucana. Ukrasa nema.
- Br. 32 — Ploča (?) jako utonula. Loše obrađena i s rupom u sredini. Nije ukrašena.
- Br. 33 — Pravilna grobnica (kao i prije spomenute, građena je od jedne na drugu slaganim pločama iz slojevitog kamena). Na njoj nema nadgrobnog spomenika.
- Br. 34 — Utonula ploča (?) bez ukrasa. Vidljiva površina je dobro obrađena i očuvana.
- Br. 35 — Ukrašena ploča koja danas služi kao dovratnik na vratima groblja. Ukras joj je plastičan polumjesec, dosta je dobro obrađena samo su površine malo isprane oborinama (Tab. I, sl. 1).

Ovdje je spomenuto i opisano šest ukrašenih spomenika, tri druga nalaze se u dislociranim položajima, a ugrađeni su u malu ogradu uz crkvu (sl. 1., a, b i c). Njihovi su ukrasi: plastični polumjesec, stilizirani ljiljan (?) i stilizirani ključ (Tab. I., sl. 3, 6 i 8). Postoje međutim još i dva-tri sasvim nejasna, padavinama izgrižena znaka.

Izvjestan broj vrlo slabih amorfnih ploča nije uključen ni u ovaj ni u konačan popis.

Oblici. Na nekropoli na Ivinju utvrđeno je, kako je već ranije rečeno, postojanje 60 nadgrobnih spomenika-stećaka. Prema Bešlagiću, čija je podjela¹²⁾ ovdje prihvaćena, možemo ih rasporediti ovako:

Stupova	Sanduka	Ploča	Svega
1	6	53	60
Stupova u %	Sanduka u %	Ploča u %	Svega %
0,6%	10%	89,4%	100%

Kako je iz priložene tablice vidljivo najmanje ima stupova, svega 0,6%, a nesrazmjerno najviše ploča, čak 89,4%.

U općem statističkom pregledu stećaka koji je objavio Š. Bešlagić¹³⁾ za čitavo područje države, stanje bi za SR Hrvatsku izgledalo ovako: ploča 46%, sanduka 48,6%, stupova 0,09% itd. Vidimo dakle da ova nekropola znatno odstupa od prosječnih republičkih postotaka.

Amforne ploče nisu posebno izdvajane, mali broj kvalitetnijih pribrojen je pločama (ako imaju barem jednu stranu ravno isklesanu), dok veći broj ostalih gotovo bez ikakva oblika, koji se već približuje prostom kamenu, nije uzet u obzir.

Predlažemo kod budućih statistika i evidencija ovog spomeničkog fundusa, ovakav tretman prema određivanju donje granice kad nastaje stećak.

Ukupno ukrašenih spomenika na nekropoli ima 9 tj.,
Ukrašenih:

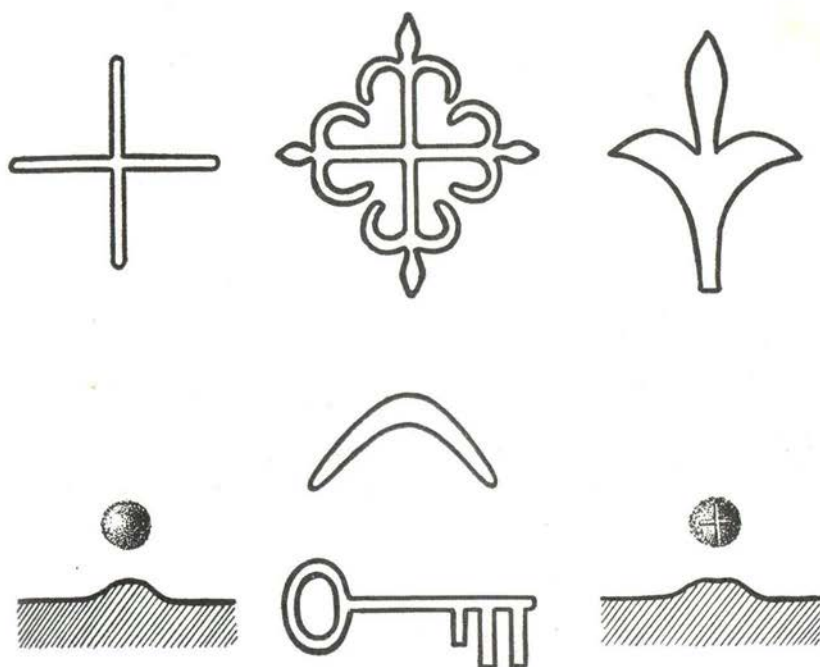
Stupova	Sanduka	Ploča	Svega
0	3	6	9
Stupova u %	Sanduka u %	Ploča u %	Svega %
0%	50%	11,3%	15%

Ovdje je vidljivo da su sanduci relativno najbolje zastupljeni. Ako pogledamo tablicu navedenog Bešlagićeva djela, vidjet ćemo da je za SR Hrvatsku tabelarni pregled ovakav: ukrašenih ploča ima 10,8%, sanduka 12% i ukupni broj svih ukrašenih primjeraka 13,7%. Prema tome, ukupna ukrašenost nekropole bolja je od općeg prosjeka za područje republike, dok su brojke po pojedinim vrstama spomenika u većem ili manjem odstupu od citiranih.

Ukrasi na ovoj nekropoli su uobičajeni kao i na drugim nekropolama. Tri puta nalazimo motiv plastičnog polumjeseca, dva puta motiv vrlo reljefnih jabuka, također dva puta je to križ i po

¹²⁾ Š. Bešlagić: »Stećci i njihova umjetnost« — Sarajevo 1971, str. 23—30

¹³⁾ Š. Bešlagić: »Stećci« — Sarajevo 1971., str. 48

12. Znakovi stećaka na Ivinju

jedanput ljiljan i ključ (on predstavlja izuzetak, vidi o tome dalje). Na jednom se stećku uz polumjesec nalaze i tri rozete i dvije kamence, a na jednoj je jabuci urezan križ.

O svim se ovim simbolima dosta pisalo.¹⁴⁾ Danas, prema činjeničnom stanju, ne može više biti govora o njihovom tzv. »bogumilskom« porijeklu¹⁵⁾ (kao i spomenika) te moramo potražiti druga tumačenja.

Da je tobože polumjesec nekakav simbol nove vjere, da križa »nema« na stećcima zato što su ga »bogumili« prezirali, jer je na njemu bio razapet Krist itd. itd. danas je također neprihvatljivo, a ti simboli dobivaju sasvim drugi smisao. Mi danas znamo da je

¹⁴⁾ Tako npr.: Š. Bešliagić: »Kupres« — Sarajevo 1954., str. 173 (s dosta opširnom bibliografijom); A. Škopalj, nav. dj. str. 229, 231 i 233; M. Wenzel: »Ukrasni motivi na stećcima« — Sarajevo 1965., razne table

¹⁵⁾ A. Benac: »Stećci« (tekst) — Prosveta, Beograd 1963.; N. Miletić: »Umjetnost stećaka« — katalog izložbe, Zagreb 1969.; Š. Bešliagić: »Stećci i njihova umjetnost« — Sarajevo 1971., str. 95—99; Ž. Lakarijer: »Pepeo i zvezde« — izvadak iz časopisa »Savremenik« — Beograd, br. 12/1972., str. 526—527 (prijevod s francuskog); Benac..., Anđelić: »Kulturna hist. BiH« — članak P. Anđelića o srednjem vijeku u BiH

polumjesec simbol poganizma i magije¹⁶⁾ vjerskog dualizma starih Hrvata. Za to imamo bezbroj dokaza.¹⁷⁾

Zgodno je ovdje napomenuti, u vezi s ranije iznesenom pretpostavkom o funkciji »gradine«, da polumjesec puno češće dolazi na ovim spomenicima nego križ.

Kako smo vidjeli, ukrasni repertoar ove nekropole dosta je siromašan. Možemo ga podijeliti na simbolični (polumjesec, križevi, jabuke i ljiljan) i dekorativni (ključ).

— O polumjesecu je dosta rečeno i puno pisano.¹⁸⁾

— Isto to možemo reći i za rozete.¹⁹⁾ Kao i drugdje²⁰⁾ i ovdje one dolaze zajedno s polumjesecom i najvjerojatnije predstavljaju zvijezde.

— Za jabuke (kugle) Bešlagić pretpostavlja da je to motiv preuzet od Turaka i da predstavlja »kupolu vječne kuće-mauzoleja«.²¹⁾ Međutim, od dvije jabuke koje ovdje imamo, na jednoj od njih je urezan križ pa bi ova pretpostavka, barem što se tiče dotične nekropole, otpala. I A. Škobalj je drugačijeg mišljenja,²²⁾ dok M. Wenzel nije u tom pogledu sasvim određena.²³⁾

— Kamenice, kojih ovdje imamo dvije na jednom spomeniku, mogle su imati funkciju skupljanja vode u svrhu »osvježenja« pokojnika,²⁴⁾ ili za ostavljanje obrednih darova i inače poklona hrane i pića od rodbine!²⁵⁾

— Ljiljan: je: glavni motiv kršćanske, mistične ikonografije. Na grobnom kamenu ovaj prikaz uvjerljivo sugerira ponovno rođenje pokojnika kroz Krista!²⁶⁾

— Poslije polumjeseca drugi po svojoj brojnosti na spomenicima su križevi. Jedan je sasvim prost grčki križ, a drugi predstavlja jedan vrlo složeni oblik (Tab. I sl. 5) kakvih imamo na obližnjim

¹⁶⁾ A. Škobalj: nav. dj., razna poglavlja; Peiskerova teorija o dualizmu kod Slavena, SHP II. ser. br. 1—2, str. 55

¹⁷⁾ M. Pantelić je nedavno obradila u Vatikanskoj knjižnici dosad malo poznati hrvatskoglagoljski amulet iz XV. st., kojega završetak navodim: »Veimo i razumeimo da ove besedi i ovo pisanje jest protivu vsem demunom, i protivu vilam, i protivu MISECU ki otročcem škodit, jim i človeki« — »Dometi« br. 7—8 (1973., str. 15 — Tu vidimo kakvo značenje naš narod pridaje mjesecu još u XV. st., a ovaj je glagoljski amulet suvremenik stećaka. Koliko je takvih dokumenata izgubljeno.

¹⁸⁾ Vidi bilješku br. 14, još: Š. Bešlagić — »Stećci i njihova umjetnost« Sarajevo 1971.

¹⁹⁾ Kao pod br. 18

²⁰⁾ Npr. Š. Bešlagić: »Stećci na Blindinju« — JAZU Zagreb 1959, str. 54, isti: »Kalinovnik« — Sarajevo 1962., str. 89; A. Benac: »Radimlja« — Sar. 1950. itd.

²¹⁾ Š. Bešlagić: »Stećci Hodova« — HI JAZU Dubrovnik 1970., str. 153

²²⁾ A. Škobalj: nav. dj.

²³⁾ M. Wenzel: »Ukrasi na stećcima« — Sarajevo 1965., str. 133

²⁴⁾ M. Wenzel: nav. dj., str. 129

²⁵⁾ M. Wenzel: nav. dj., str. 163

²⁶⁾ M. Wenzel: nav. dj., str. 163

nekropolama Bukovice i Zagore i slične, samo još složenije u srednjoj i istočnoj Hercegovini.²⁷⁾ On će nam kasnije poslužiti i pri datiranju spomenika.

— Ključ, koji ovdje samo jedanput susrećemo, vjerojatno označuje neku »cehovsku« pripadnost pokojnika. Do sada njegovo postojanje nije zabilježeno nigdje na stećcima, pa kao takav on predstavlja svojevrstan unikum.

Vrsnost klesanja. Kao na mnogim drugim mjestima,²⁸⁾ i na ovom je utvrđeno da se kamenolom za stećke gotovo uvijek nalazi u blizini grobišta za koje se koristi. Tu smo ga otkrili u neposrednoj udaljenosti, kojih stotinjak metara sjeverno u polju gdje lisnati slojevi kamena izbijaju do površine zemlje. Sasvim se jasno zamjećuje ležaj iz kojega je jedan izvađen. Da li su pojedini primjerci izrađivani na samom nalazištu ili na nekropoli, poradi međusobne blizine, ovdje je to manje važno.

Velika većina stećaka nekropole Sv. Martin na Ivinju je dobro i vrsno klesana. Svi su ukrasi lijepo i pravilno izvedeni. Do današnjeg dana većina spomenika je ostala lijepo sačuvana, što govori i o visokoj zanatskoj vještini majstora klesara koji su ih izradili. Prema mnogim drugim nekropolama, ovo je vrlo dobro stanje.

Ovaj lokalitet spada u spomenicima relativno bogate nekropole. U SR Hrvatskoj takovih za sada možemo nabrojiti svega desetak.²⁹⁾ Važna je činjenica da je ona jednim svojim dijelom smještena na prisutnom »gradinskom« kompleksu. Zabilježena je i prisutnost velikog broja malih gomila-grobova srednjovjekovnog postanka, smještenih uglavnom u južnom dijelu. Više, prema sjeveru i prema sjeverozapadu, nailazimo na savršenije oblike stećaka, kao i na pojavu grobne rake ispod njih (sve do grobnica). Ovi momenti navode nas na pomisao da je južni dio nekropole stariji, a onaj na sjevernoj strani mlađi. Slične indikacije javljaju se i na više drugih mjesta i nekropola.³⁰⁾

Vrijeme nastanka stećaka. Po oblicima, ukrasima, vremenu i genezi nastajanja, ovi spomenici pripadaju općoj obitelji stećaka na širem području naše zemlje. Ukrasi koji se na njima pojavljuju mogu ovu nekropolu donekle i vremenski odrediti. Tako npr. skupinu spomeničkih ukrasa s polumjesecima, rozetama, prostim križem a pogotovo velikim brojem neukrašenih dobro klesanih nadgrobničkih spomenika, najvjerojatnije možemo smjestiti u XIV. st. Izvjestan broj dobro izrađenih primjeraka koji imaju ispod grobnicu,

²⁷⁾ A. Benac: »Radimlja« — Sarajevo 1950.; Š. Bešlagić: »Stećci na Blidinju« — str. 55, isti: »Stećci Hodova« — str. 132

²⁸⁾ A. Benac: »Olovo« — str. 56; Š. Bešlagić: »Stećci na Blidinju« — str. 24; isti: »Kalinovnik« — str. 97; isti: »Popovo« — str. 92 itd.

²⁹⁾ Š. Bešlagić: »Stećci« — vidi karte nalazišta

³⁰⁾ Š. Bešlagić: »Stećci Hodova« — str. 134, 160

također i onaj stećak ukrašen bogatim plastičnim križem,³¹⁾ možemo staviti u XV. st. U to stoljeće obično stavljamo i pojavu jabuka,³²⁾ kojih ovdje imamo dvije.

Ovo je stoljeće i vrijeme blisko propasti okolnih naselja. Za njega smo već rekli da je »terminus post quem non« nastajanje novih spomenika, kao i ukopa uopće.

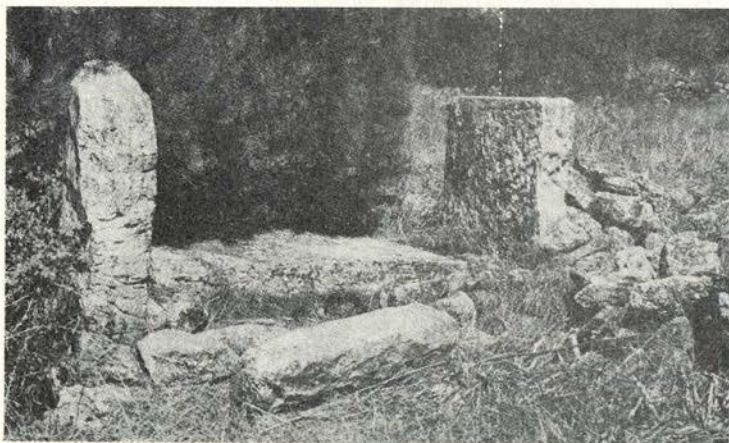
Amorfne ploče koje nalazimo vjerojatno sežu do u XIII st., kad se i crkva prvi put spominje; dok bi dio prostih gomilica-grobova mogao biti još stariji.

Iz svega ovoga proizlazi, kao najvjerojatnija pretpostavka, da većim svojim dijelom stećci nekropole na Ivinju pripadaju XIV. i XV st., dok bi dio mogao potjecati i iz XIII. st., a brojne male gomile iz još ranijeg vremenskog razdoblja.

Zaključak. Istražujući i proučavajući nekropolu na Ivinju došli smo do slijedećih činjenica, koje iznosimo po redu kako su prije toga spominjane:

— Utvrđeno je da se crkva Sv. Martina spominje u 13. st, a kao važan podatak — da ukopi na njezinu groblju prestaju najkasnije 1548. g.; tada je naime crkva spaljena, a stanovništvo se raselilo.

— Da je najveći broj spomenika oko crkve usmjeren pravcem JI-SZ, a samo manji dio S-J, te da ih se na grobištu nalazi ukupno 60 primjeraka.

13. Ulaz uz nekropolu stećaka na Ivinju

³¹⁾ Slične takve, samo nešto složenije, Š. Bešlagić naziva »gotskim« i stavlja ih u XV. st., — vidi u: »Stećci na Blindinju« — str. 68,* no to je inače tako poznat ukras iz repertoara gotike (koji se datira od 15. st.), da ne smatramo ovdje potrebnim da to posebno obrazložimo. Ima ga duž čitave naše obale: C. Fisković — »Dalmatinske freske« — Zagreb 1965., str. 26

³²⁾ Š. Bešlagić: »Popovo« — str. 95; isti: »Kalinovnik« — str. 105

— Utvrđeno je također postojanje srednjovjekovnog groba pod gomilom, u kojem su nađene dvije rimske tegule sekundarno postavljene kao obložnice. One su svakako u vezi s par stotina metara sjevernijim antičkim objektom, dosad još neistraženim i neobjavljenim.³⁵⁾ Ovo iznosimo kao dokaz da je i u srednjem vijeku postojalo ukopavanje u gomilu.

— Iznesena je pretpostavka o mogućoj namjeni uklopljenog »gradinskog« objekta, tj. o njegovoj obrednoj funkciji.

— Kao posebno važno utvrdili smo da je ova »gradina« zasad jedini poznati objekt te vrste u našim južnim krajevima smješten u ravnici, a ne na vrhuncu brijega.

— Od ukrasa koji se ovdje nalaze, utvrdili smo da ključ kao pojava predstavlja izuzetak, tj. da nigdje drugdje do sada nije zabilježen nego ovdje prvi put.

— Donijeli smo sugestiju kako tretirati donju granicu kad nastaje stećak iz amorfnе ploče; zahtijeva se barem ravna obrada jedne njegove strane.

— Nastanak najvećeg broja spomenika postavili smo u XV. i XIV. stolj., a samo manji dio u XIII. (i eventualno početak XVI. st.)

Kolegi N. Jandriću zahvaljujem na pomoći na terenu, i inače.

D O D A T A K

Pošto je ova radnja već bila dovršena i predana, u časopisu Akademije nauka i umjetnosti BiH Radovi-Knjiga LV, 1975. g., kao i u dnevnim novinama (Vjesnik« — 7-8. IX. 75)- pojavilo se nekoliko napisa koji tretiraju probleme stećaka u SRH. U nekim dijelovima dotiču se i nekropole oko sv. Martina na Ivinju. Na to ćemo dati osvrt.

O nekropoli oko sv. Martina, u već citiranim Radovima, autor članka »Natpisi stećaka Sjeverne Dalmacije« Š. Bešlagić kaže (prenosimo najbitnije): »Oko novije crkve sv. Martina, sagrađene na mjestu stare, koju su, prema nekim navodima, Turci zapalili 1548. g., nalazi se nekropola sa 29 stećaka (24 ploče i 5 sanduka), od kojih su neki primjerci u podzidu crkvenog dvorišta«... »Ukrašeno je 7 primjeraka motivima polumjeseca, običnog i stilizovanog krsta, luka sa strijelom, »kamenice« i polujabuke«. Zatim on dalje kaže, da se istočno od crkve na osrednje klesanoj ploči nalazi: »... urezan krst i nečitak (! op. p.) natpis u 4 nejednaka dugačka reda. Natpis nije čitak zbog toga što su mu neka slova oštećena atmosferijama, kao i zbog toga što njegova slova ne pripadaju istome pismu. Naime tu vidimo nekoliko ćirilskih slova, odnosno slova bosančicom, kao što su D i J »... , dalje on kaže da tu ima i slova

³⁵⁾ Prema usmenom saopćenju kustosa Z. Gunjače iz Šibenskog muzeja, na čemu mu se ovom prilikom zahvaljujem

koja mogu biti i ćirilica i latinica, a nekoliko i ćirilica i glagoljica. Svoje razmatranje završava zaključkom: »Dobija se utisak da je natpis preklesavan i da se radi o palimpsestu«.

Prvi dio citata, koji govori o statistici spomenika, nećemo ovdje posebno komentirati, sve je vidljivo iz prethodnih stranica radnje.

O onom dijelu citata koji spominje natpis, reći ćemo malo detaljnije. Proučavajući taj natpis prije tri-četiri godine, te nedavno izvršivši ponovni uvid, mi smo ga pročitali ovako (osim neznatnog dijela sasvim je jasan i čitljiv):

O. A. o P(OKOJNOG) o ĆUKI...
MARJAI o R(OĐEN) o 1909
I (?) o P(REMINUO) o 1940 o
OV SAM o P o K BI o B —
VOJSKI

Slično su izjavili i mještani, uz napomenu da je natpis urezao netko za vrijeme rata. Kako možemo vidjeti, nigdje bosančice, ponajmanje glagoljice, a da o »palimpsestu« i ne govorimo.

Autorove tvrdnje o porijeklu stećaka u SRH (»... stećci — u Hrvatskoj, op. p. — su posljedica doseljavanja bosansko-hercegovačkog življa u ove krajeve« Š. B.) nećemo ovdje posebno opovrgavati, o tome je dovoljno rečeno u mom napisu u nedjeljnom »Vjesniku« od 5.-6. X. 1975. g.

»STEĆCI« (MONUMENTS FUNERAIRES) A IVINJ PRES DE ŠIBENIK

Vladimir Sokol

Dans l'article sont publiés des »stećci« (monuments funéraires) inconnus jusqu'à présent de la région d'Ivinj-près de la ville dalmate de Šibenik — qui sont situés à côté de l'église St-Martin, mentionnée au XIII e. s., et au cimetière où l'on a cessé d'enterrer dans la première moitié du XVI e. s.; ces »stećci« peuvent donc être datés du XIII e. s. Au cimetière se trouve aussi un tertre (»gomila« — tumulus) avec tombe. Sur les stećci, outre la décoration et les symboles, que l'auteur publie ici, se voit également le motif inhabituel de la clef. Est également mentionné ici un monument arrondi — »gradina« — (hauteur fortifiée), qui pourrait être un monument culturel des Croates avant la christianisation.